

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2026-354-46>

УДК 334.012.64/.65:338.24:355.01(477)

JEL classification: L26, H12, H56, O12

ВЛАСЕНКО Ірина

Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

<https://orcid.org/0000-0001-9995-2025>

СІРЕНКО Світлана

Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

<https://orcid.org/0000-0003-3083-6151>

МАЛИЙ ТА СЕРЕДНІЙ БІЗНЕС УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Малий і середній бізнес, на який припадає понад 90% бізнесу, вносить величезний внесок у глобальне економічне зростання і досягає значних розмірів. В Україні працює понад 2,1 мільйони підприємців. Вони — основа нової української економіки, побудованій на приватній власності, особистій відповідальності та відсутності корупції.

Мікро-, малі та середні підприємства України складають 99,98 % усіх суб'єктів господарювання, забезпечують 74 % усіх робочих місць та створюють 64 % доданої вартості. ФОпи допомагають будувати країну навіть під час повномасштабної війни. В 1,6 рази зросли податкові надходження від підприємців у 2024 році порівнянні до 2021 року. У 2024 році внесок ФОП економіку України склав 1,3 млрд дол. США.

В статті проаналізовано кількість діючих суб'єктів господарювання та обсяг виробленої продукції (товарів, послуг) суб'єктів великого, середнього та малого підприємництва за 2017-2024 роки. Показано, що обсяг виробленої продукції суб'єктами малого підприємництва протягом довоєнного періоду зростав (з 1319332,4 млн. грн. у 2017 році до 2940637,7 млн. грн. у 2022). З початком повномасштабної війни показник впав – до 1882735,6 млн. грн. У 2023 році бізнес адаптувався до складної ситуації і почав поступово відновлюватись.

Проаналізовано основні проблеми для малого бізнесу України в умовах сьогодення. До основних проблем належать: нестабільність ринку, дефіцит енергоресурсів, обмеження доступу до фінансування. Стримувати розвиток малого бізнесу може податковий та регуляторний тиск, конкуренція з міжнародними компаніями. Українським компаніям доводиться конкурувати не лише між собою, але й з глобальними корпораціями, які мають більші бюджети.

Суттєвою проблемою є дефіцит трудових ресурсів. Окрім цього, причинами кадрового дефіциту є також відсутність ефективного механізму моніторингу, аналізу і прогнозування ринку праці, державного замовлення на підготовку реально затребуваних на ринку професій.

Розглянуто перспективи розвитку вітчизняного малого бізнесу. Майбутнє малого та середнього бізнесу в Україні залежить від того, наскільки швидко підприємці адаптуються до нових умов.

Ключові слова: малий та середній бізнес; підприємництво; суб'єкти господарювання; обсяг виробленої продукції; кадровий дефіцит.

VLASENKO Irina, SIRENKO Svitlana

Vinnitsia Trade and Economic Institute of DTEU

SMALL AND MEDIUM BUSINESSES OF UKRAINE IN WAR CONDITIONS: PROBLEMS AND PROSPECTS

Small and medium-sized businesses, which account for over 90% of businesses, make a huge contribution to global economic growth and are reaching significant sizes. Ukraine employs over 2.1 million entrepreneurs. They are the foundation of a new Ukrainian economy built on private property, personal responsibility and the absence of corruption.

Micro, small and medium-sized enterprises in Ukraine make up 99.98% of all economic entities, provide 74% of all jobs and create 64% of added value. Individual entrepreneurs help build the country even during a full-scale war. Tax revenues from entrepreneurs increased 1.6 times in 2024 compared to 2021. In 2024, the contribution of individual entrepreneurs to the economy of Ukraine amounted to 1.3 billion USD.

The article analyzes the number of operating business entities and the volume of products (goods, services) produced by large, medium and small businesses for 2017-2024. It is shown that the volume of products produced by small businesses during the pre-war period increased (from 1,319,332.4 million UAH in 2017 to 2,940,637.7 million UAH in 2022). With the beginning of a full-scale war, the figure fell to UAH 1,882,735.6 million. In 2023, the business adapted to the difficult situation and began to gradually recover.

The main problems for small businesses in Ukraine in the current conditions are analyzed. The main problems include: market instability, energy shortages, and limited access to financing. Small business development can be hampered by tax and regulatory pressure, as well as competition from international companies. Ukrainian companies have to compete not only with each other, but also with global corporations that have larger budgets.

A significant problem is the shortage of labor resources. In addition, the reasons for the personnel shortage are also the lack of an effective mechanism for monitoring, analyzing and forecasting the labor market, and the lack of a state order for training in professions that are actually in demand on the market.

The prospects for the development of domestic small businesses are considered. The future of small and medium-sized businesses in Ukraine depends on how quickly entrepreneurs adapt to new conditions.

Keywords: small and medium-sized businesses; entrepreneurship; business entities; volume of production; personnel shortage.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Початок повномасштабної війни, тимчасова окупація частини території України, руйнування виробничих потужностей, інфраструктури та навіть цілих підприємств, розрив ланцюгів постачання змінили економіку, як окремих підприємств, так і країни. Український бізнес зазнав значних втрат, що стало причиною скорочень кількості підприємств - платників податків. Значна кількість підприємств вимушена здійснювати релокацію власних виробничих потужностей до інших країн, що є вкрай негативним явищем для вітчизняної економіки. Складність планування власних економічних результатів в умовах війни є джерелом невизначеності щодо поточних ризиків підприємства та його можливостей на ринку [1].

Малий і середній бізнес, на який припадає понад 90% бізнесу, вносить величезний внесок у глобальне економічне зростання і досягає значних розмірів. На жаль, багато малих підприємств зазнають труднощів та невдач протягом перших кількох років, що робить його ведення особливо складним. Але усвідомлення проблем має вирішальне значення для їх подолання та руху до успіху.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання розвитку малого та середнього бізнесу в умовах воєнного стану цікавлять багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, Гирич С. зосередив увагу на проблемах підприємств торгівлі. Проведене дослідження підкреслює важливість комплексного підходу до вирішення проблем, з якими стикається бізнес у воєнний час, і роль державної підтримки у цьому процесі [2].

В роботі Каличевої Н., Маковоз О., Цуканова Ю. зазначено, що перспективний розвиток малих підприємств має ґрунтуватися на формуванні ефективної антикризової стратегії, в основу якої необхідно закласти налагодження дієвого діалогу з працівниками, створення умов щодо підтримки робітників та розвитку кадрового потенціалу. Акцентовано увагу на тому, що без дієвої державної та міжнародної підтримки, яка полягає у наданні позик, грантів, створенні умов пільгового оподаткування тощо, малі підприємства не зможуть ефективного функціонувати [3].

В праці Літвінової В. О, Кобилінського О. Ю. розроблено рекомендації, спрямовані на подолання проблем бізнесу [4].

Мурованою Т. О. розглянуто основні тенденції та методи підтримки вітчизняного підприємництва в умовах воєнного стану. Автором досліджено стан підприємництва, ключові зміни в організації бізнес-сектору, що мали місце в результаті введення воєнного стану; узагальнено вплив воєнних подій на динаміку діяльності підприємств. Проаналізовано підтримку, реалізовану урядом України, зокрема в контексті додаткового фінансування господарюючих суб'єктів та попередження їх масового банкрутства [5].

В статті Дикань В., Фролової Н. розкрито ключові проблеми та бар'єри, що перешкоджають відновленню малого та середнього бізнесу, і забезпеченню сталого розвитку в умовах наростання загроз їх безпеці. Розглянуто ключові зміни, реалізовані на сьогодні державою, для підтримки малого та середнього підприємництва в умовах війни [6].

В обставинах триваючої військової агресії РФ проти України, питання стабільного функціонування українського бізнесу все ще залишається відкритим. Зміни в українській економіці відбуваються дуже швидко і потребують оперативного реагування. Розгляд труднощів, з якими стикнувся малий та середній бізнес України дозволить зосередити увагу на їх вирішенні та задіянні ресурсів, що допоможуть уникати проблем у майбутньому.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Швидкі зміни у підприємницькій діяльності вимагають проведення досліджень, які дадуть змогу визначити основні проблеми, що виникають у суб'єктів господарювання. Визначення проблем допоможе зосередити увагу на їх вирішенні та окресленні перспектив розвитку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є аналіз сучасного стану підприємницької діяльності України, визначення основних проблем малого та середнього бізнесу та окреслення перспектив його розвитку з урахуванням сучасних тенденцій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В Україні працює понад 2,1 мільйони підприємств. Вони — основа нової української економіки, побудованій на приватній власності, особистій відповідальності та відсутності корупції.

Мікро-, малі та середні підприємства України складають 99,98 % усіх суб'єктів господарювання, забезпечують 74 % усіх робочих місць та створюють 64 % доданої вартості [7]. Фопи допомагають будувати країну навіть під час повномасштабної війни. В 1,6 рази зросли податкові надходження від підприємців у 2024 році порівнянні до 2021 року. У 2024 році внесок ФОП економіку України склав 1,3 млрд дол. США.

Щомісяця, в середньому, кількість ФОП зростає на 3-5 тисяч, за виключенням другої половини 2024 року. Загалом 126 млрд грн податку сплатили фопи за майже 3 роки повномасштабної війни [8].

Переважає більшість діючих суб'єктів господарювання складають ФОП. Їх кількість від загального показника суб'єктів господарювання складала від 81,3 % у 2017 році до 85,3% у 2024 році (табл.1).

Таблиця 1

Кількість діючих суб'єктів господарювання за 2017-2024 роки

Рік	Кількість діючих суб'єктів господарювання		
	всього, одиниць	з них фізичні особи-підприємці, одиниць	у % до загального показника суб'єктів господарювання
2017	1805144	1466803	81,3
2018	1839672	1483716	80,7
2019	1941701	1561028	80,4
2020	1973652	1599755	81,1
2021	1956320	1585414	81,0
2022	1732576	1470584	84,9
2023	1913257	1605341	83,9
2024	1949471	1663811	85,3

На основі [9].

Обсяг виробленої продукції суб'єктами малого підприємництва протягом довоєнного періоду зростав (з 1319332,4 млн. грн. у 2017 році до 2940637,7 млн. грн. у 2022). З початком повномасштабної війни показник різко впав – до 1882735,6 млн. грн. Ситуація дещо покращилась у наступному 2023 році, коли бізнес адаптувався до складної ситуації і почав поступово відновлюватись, але вже у 2024 обсяг виробництва знову скоротився (табл.2).

Основними проблемами для малого бізнесу України в умовах сьогодення є:

1. Нестабільність ринку. На це впливає не лише війна в Україні, а й постійні зміни у світовій економіці, коливання валют та цін на енергоносії, що створюють ризики для бізнесу.

2. Ризик дефіциту енергоресурсів. Тривалі відключення електроенергії призводять до погіршення ділових і споживчих настроїв та послаблення економічної активності загалом. Енергетичні ризики мають значні наслідки для операційного управління, вони порушують ланцюги поставок і збільшують операційні витрати, порушують безперервність виробництва та стійкість бізнесу взагалі.

3. Обмеження доступу до фінансування. Незважаючи на державні програми підтримки, підприємці часто стикаються з браком кредитних ресурсів. Фінансові ресурси дозволяють бізнесу процвітати більш ефективно та розробляти якісний продукт. Позики малого бізнесу можуть забезпечити доступне фінансування підприємствам, які починають роботу. Кредити можна використовувати для придбання обладнання, розширення бізнесу, виплати заробітної плати співробітникам, маркетингових і рекламних потреб тощо. Проте, не всі постачальники кредитів співпрацюють з малими підприємствами та стартапами, а умови кредитування сильно відрізняються.

Таблиця 2

Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг) суб'єктів великого, середнього та малого підприємництва за 2017-2024 роки

Рік	Суб'єкти господарювання						
	Всього, млн.грн	суб'єкти великого підприємництва		суб'єкти середнього підприємництва		суб'єкти малого підприємництва	
		млн. грн	% до загального показника	млн. грн	% до загального показника	млн. грн	% до загального показника
2017	5328975,4	2039421,3	38,3	1970221,7	37,0	1319332,4	24,7
2018	6207687,6	2354328,5	37,9	2247973,7	36,2	1605385,4	25,9
2019	6981863,7	2503075,2	35,9	2507601,5	35,9	1971187,1	28,2
2020	7294447,3	2457507,5	33,7	2509824,2	34,4	2327115,6	31,9
2021	9639308,4	3409036,3	35,4	3289634,4	34,1	2940637,7	30,5
2022	7712477,6	2548894,9	33,1	3280847,0	42,5	1882735,6	24,4
2023	8978746,9	3037981,4	33,8	3688581,6	41,1	2252183,9	25,1
2024	9388026,5	3778155,3	40,2	3737262,6	39,8	1872608,7	20,0

На основі [9].

4. Конкуренція з міжнародними компаніями. Українським компаніям доводиться конкурувати не лише між собою, але й з глобальними корпораціями, які мають більші бюджети.

5. Податковий та регуляторний тиск. Надмірна бюрократія може стримувати розвиток малого бізнесу [10].

6. Дефіцит трудових ресурсів. Підприємствам малого та середнього бізнесу може не вистачати робочої сили, щоб мати хороші позиції для успіху. Понад половина малих підприємств зазначають, що їм важко залучати талановитих працівників. Залучення талановитих співробітників коштує дорого, а утримання наявних працівників є серйозною проблемою. Час і гроші, витрачені на залучення талантів, можуть спричинити серйозне навантаження для малого бізнесу.

Основним джерелом цього ризику є наступні чинники:

- швидке скорочення чисельності населення внаслідок масової вимушеної еміграції населення, передусім жінок та дітей, що пов'язана з безпековою ситуацією в країні;
- масштабне внутрішнє переміщення населення;
- мобілізаційні процеси в країні;
- високий рівень смертності, передусім чоловіків.

Наслідком реалізації даного ризику є поглиблення дисбалансів розміщених продуктивних сил як між регіонами (порівняно безпечні, помірно безпечні, прифронтові), так і між робітничими спеціальностями та професіями. Вже зараз попит на працівників будівельних та робітничих спеціальностей, на яких до війни працювали переважно чоловіки, суттєво перевищує пропозицію, що вже у короткостроковій перспективі створить ризики для економічного зростання галузі [11].

Окрім цього, причинами кадрового дефіциту є також відсутність ефективного механізму моніторингу, аналізу і прогнозування ринку праці, державного замовлення на підготовку реально затребуваних на ринку професій.

7. Транскордонні платежі. Хоча багато малих і середніх підприємств прагнуть вести бізнес на міжнародних ринках, їм часто не вистачає можливостей та ресурсів для управління міжнародними транзакціями, що призводить до втрати часу та грошей. Складність обробки транскордонних платежів часто гальмує зростання малого та середнього бізнесу. Робота з міжнародними валютами та орієнтація на іноземні банківські правила можуть загальмувати процес успішної глобальної експансії підприємств малого та середнього бізнесу [12].

8. Залучення клієнтів є однією з найскладніших проблем, з якими стикається малий бізнес, часто тому, що не вистачає впізнаваності бренду.

Попри труднощі, у вітчизняного малого бізнесу є й багато можливостей для розвитку:

- вихід на європейські та азійські ринки, використовуючи торговельні угоди та спрощені митні процедури;

- діджиталізація. Автоматизація процесів, електронні сервіси та фінтех-рішення дозволяють малим компаніям працювати на рівні з великими корпораціями. Підприємства все частіше використовують цифрові канали для взаємодії з клієнтами, що стало більш помітним ще під час пандемії COVID. Підприємства малого та середнього бізнесу, як правило, повільніше переходять до цифрової та електронної комерції. Причиною цифрового розриву часто є висока вартість діджиталізації та складність скорочення цифрових рішень для невеликих компаній. Щоб задовольнити зростаючу потребу в діджиталізації, малі підприємства повинні розглянути ініціативи з навчання на робочих місцях та державну цільову фінансову підтримку. Хоча початкове впровадження цифрових інновацій вимагає часу та зусиль, довгострокові переваги, як правило, окупаються. Ефективна, добре розвинена цифрова інфраструктура є ключовим компонентом успіху малого бізнесу;

- гнучкість та інновації. Малий та середній бізнес швидше пристосовується до змін, тестує нові бізнес-моделі та впроваджує інноваційні продукти.

У 2026 році очікується зростання ролі штучного інтелекту у фінансовому секторі. Банки почнуть пропонувати підприємцям інтелектуальну аналітику витрат, персональні поради щодо управління бюджетом та інструменти прогнозування ризиків. Для малого бізнесу це стане можливістю оптимізувати витрати та отримати доступ до гнучкіших кредитних програм.

У світі є чимало прикладів, коли компанії, впровадивши сучасні фінансові інструменти, змогли значно прискорити розвиток. В Україні все більше підприємств малого та середнього бізнесу переходять на електронний документообіг, цифрову бухгалтерію та мобільний банкінг. Це дозволяє їм зменшити витрати на адміністративні процеси та збільшити прозорість фінансової діяльності.

Міжнародні кейси показують, що підприємства, які першими переходять на цифрові сервіси, отримують конкурентну перевагу у вигляді швидших угод та вищого рівня довіри з боку партнерів та інвесторів.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Майбутнє малого та середнього бізнесу в Україні залежить від того, наскільки швидко підприємці адаптуються до нових умов. Не зважаючи на роботу українського бізнесу в умовах підвищеної ділової невизначеності, яка зумовлена, як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками, багато підприємств

адаптувалися до сучасних реалій і намагається не втратити власних позицій, а навіть розвиватися. В той же час державна підтримка малого та середнього бізнесу через спрощення податкового навантаження та адміністративних процедур, з метою стимулювання підприємництва та створення робочих місць, цифровізація та впровадження інноваційних технологій та рішень є беззаперечним обов'язком органів державної влади перед українською бізнес спільнотою.

Подальші дослідження стосуватимуться аналізу стану підприємницької діяльності в окремих регіонах України з урахуванням їх специфіки та потенціалу розвитку. Такі дослідження допоможуть розробці ефективних напрямків не лише внутрішньо торговельних операцій, а й зовнішньоекономічній діяльності.

Література

1. Ключові ризики бізнесу 2025 року URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/232836_klyuchov-riziki-bznesu-2025-roku
2. Гирич, С. (2024). Проблеми підприємств торгівлі в умовах воєнного стану та шляхи їх вирішення. *Економіка та суспільство*, (59). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-79>
3. Каличева, Н., Маковоз, О., & Цуканов, Ю. (2024). Малі підприємства у воєнний час: виклики та напрями підтримки. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*, 4(89), 141-150. URL: <https://doi.org/10.31375/2226-1915-2024-4-141-150>
4. Літвінова В. О, Кобилінський О. Ю. Проблеми функціонування торговельних підприємств під час воєнного стану. *Науковий вісник ISSN 2409-9260 Одеського національного економічного університету* № 10 (323), 2024. С. 97-102
5. Мурована Т. О. Вітчизняне підприємництво в умовах воєнного стану: ос- новні тенденції та методи підтримки. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-49>
6. Дикань В., Фролова Н. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56>
7. Оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. Київ: Програма розвитку ООН в Україні, 2024 рік, 86 сторінок.
8. Оpendatabot. Фономіка. Економіка українських фопів в реальному часі URL: <https://opendatabot.ua/open/foponomics>
9. Державної служби статистики України. Офіційний сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Майбутнє малого та середнього бізнесу в Україні: виклики та можливості у 2025 році URL: <https://pravda.if.ua/majbutnye-malogo-ta-serednioogo-biznesu-v-ukrayini-vyklyky-ta-mozhlyvosti-u-2025-roczii/>
11. Ключові ризики бізнесу 2025 року URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/232836_klyuchov-riziki-bznesu-2025-roku
12. Великі справи починаються з маленьких кроків: проблеми малого та середнього бізнесу та як їх подолати URL: <https://www.payoneer.com/uk/resources/business/from-small-beginnings-mighty-things-grow-smb-challenges-and-how-to-overcome-them/>

References

1. Klyuchevyye riski biznesa 2025 goda. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/232836_klyuchov-riziki-bznesu-2025-roku
2. Girich, S. (2024). Problemy predpriyatij trgovli v usloviyakh voyennogo polozheniya i puti ikh razresheniya. *Ekonomika i obshchestvo*,(59). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-79>
3. Kalicheva, N., Makovoz, O., & Tsukanov, YU. (2024). Malye kompanii v voyennoye vremya: vyzovy i napravleniya podderzhki. *Razvitiye metodov upravleniya i vedeniya khozyaystva na transporte*, 4(89), 141-150. URL: <https://doi.org/10.31375/2226-1915-2024-4-141-150>
4. Litvinova V. O, Kobylinskiy O. YU. Problemy funktsionirovaniya trgovykh predpriyatij vo vremya voyennogo polozheniya. *Nauchnyy vestnik ISSN 2409-9260 Odesskogo natsional'nogo ekonomicheskogo universiteta* №10 (323), 2024. S. 97-102
5. Murovana T. A. Otechestvennoye predprinimatel'stvo v usloviyakh voyennogo polozheniya: osnovnyye tendentsii i metody podderzhki. *Ekonomika i obshchestvo*. 2023. Vyp. 47. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-49>
6. Dikan' V., Frolova N. Napravleniya i instrumenty gosudarstvennoy podderzhki razvitiya malogo i srednego biznesa v Ukraine v voyennoye vremya. *Ekonomika i obshchestvo*. 2022. № 38. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56>
7. Otsenka vliyaniya voyny na mikro-, malye i sredniye predpriyatiya Ukrainy. Kiyev: Programma razvitiya OON v Ukraine, 2024, 86 stranits.
8. Opendatabot. Foponomika. Ekonomika ukrainskikh fopov v real'nom vremeni URL: <https://opendatabot.ua/open/foponomics>
9. Gosudarstvennaya sluzhba statistiki Ukrainy. Ofitsial'nyy sayt URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>
10. Budushcheye malogo i srednego biznesa v Ukraine: vyzovy i vozmozhnosti v 2025 godu.
11. Klyuchevyye riski biznesa 2025 goda URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/232836_klyuchov-riziki-bznesu-2025-roku
12. Krupnyye dela nachinayutsya s malen'kikh shagov: problemy malogo i srednego biznesa i kak ikh preodolet'.